

gradivo

UDK 949.712"1734"
prejeto: 6. 5. 1999

Trevor Shaw

Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, SI-6230 Postojna, Titov trg 2

John Swinton: Potovanje skozi slovenske dežele leta 1734

IZVLEČEK

Na potovanje po slovenskih deželah, katerega opis je tu ponatisnjen, so se odpravili trije Angleži v marcu leta 1734. Pričujoči opis je le del obširnega poročila z naslovom *Potovanja treh angleških gospodov od Benetk do Hamburga ... v letu 1734 (The Travels of three English Gentlemen from Venice to Hamburg ... in 1734)*, ki je bilo prvič natisnjeno v letu 1745-46 iz zdaj na žalost izgubljenega rokopisa. Do zdaj anonimen pisec poročila, član Kraljeve družbe (*The Royal Society*) in Oxfordske univerze, je v tej razpravi identificiran. To je bil John Swinton (1703-1777). Reproducirana sta njegov portret in podpis. Omenjena so tudi ostala njegova potovanja in ocenjen pomen njegovega potopisa iz leta 1734. Pot po slovenskem ozemlju je tri Angleže vodila od Gorice skozi Vipavo, Razdrto, Planino, Ljubljano, Celje in Maribor. Poročilo daje posebno vrednost opisi praktičnih vidikov potovanja - jeziki, ki so jih na svoji poti uporabljali (vključno z latinščino), ceste, konji, počivališča, stroški, opisi vzdrževanja kočije. Opisana je tudi barka, ki je plula med Vrhniko in Ljubljano.

SUMMARY

TRAVELS THROUGH THE SLOVENE LANDS IN 1734 BY JOHN SWINTON

The journey through Slovenia reprinted here was made in March 1734 by three Englishmen. It forms part of a longer account "The Travels of three English Gentlemen, from Venice to Hamburg ... 1734", first printed in 1745-46 from a now lost manuscript. The anonymous author, a fellow of the Royal Society and of an Oxford college is here identified for the first time as John Swinton (1703-1777). A portrait and his signature are reproduced. Attention is drawn to his other travels, not hitherto recorded, and the significance of the 1734 journal is assessed. The route in Slovenia was from Gorica, through Vipava, Razdrto, Planina, Ljubljana, Celje and Maribor. The special value of the account is in the practical aspects of travel - languages used (including Latin), roads, horses, inns, costs and even carriage maintenance. Also described here is one of the boats sometimes used for travelling between Vrhnika and Ljubljana.

Ključne besede: evropska potovanja, angleški popotniki, potovanja po Sloveniji

Angleški popotniki, njihova potovanja in potopisi v 18. stoletju

Anonimni popotnik, ki je v tem spisu prvič razkrit kot John Swinton (1703-1777), je v letu 1734 potoval čez slovensko ozemlje z dvema prija-

teljema in spisal pričujoče (prevedeno) poročilo o tem potovanju. Na slovensko ozemlje so vstopili pri Gorici in na svoji poti proti Ljubljani šli skozi Vipavo, Razdrto, Planino in Vrhniko, in naprej skozi Celje in Maribor proti Gradcu.

Potopisi so bili vedno cenjeni zaradi podatkov,

ki jih vsebujejo, in mnenj, ki jih izražajo. Poročilo s poti Edwarda Browna,¹ člana Kraljeve družbe (Fellow of The Royal Society), iz leta 1669 po Avstrijskem cesarstvu, je bilo v svojem času tako popularno, da je bilo prevedeno v francoščino, nemščino in danščino in tako imelo močan vpliv na kasnejše potnike iz vse Evrope. Omenjeno poročilo je za zgodovinarje še vedno pomemben vir. Swintonovemu potovanju časovno bližji so potopisi s potovanj po Slovenskem Simona Clementa² iz leta 1715, Johanna Keyslerja³ iz leta 1730 ter Richarda Poccockea⁴ in Jeremije Millesa iz leta 1737.

V zadnjih letih je potovanje kot tako deležno naraščajoče pozornosti; še posebej vpliv potovanja na popotnika in s tem na trenutno modo v posamezni deželi,⁵ izbrane poti in sistem cest⁶, njihovo stanje, najemanje konj, iztrošenost prevoznih sredstev, opisi gostišč, stvari, ki veljajo kot zanimive, jezikovni problemi, in mnenja popotnikov o lokalnih prebivalcih.⁷

"The Travels of three English Gentlemen, from Venice to Hamburg, being the Grand Tour of Germany, in the year 1734" (Potovanja treh angleških gospodov od Benetk do Hamburga, kot del velikega popotovanja po nemških deželah v letu 1734)⁸ nam v tem smislu ponuja veliko informacij.

Omenjeni trije gospodje so se odpravili iz Benetk 10. marca (po novem koledarju, po starem pa so šli na pot 27. februarja) in potovali skozi Kranjsko in Štajersko, Gradec, Dunaj, Prago, Dresden, Berlin in Hannover v Hamburg, kjer se je njihovo potovanje končalo. Njihov namen je bil potovati in ne prekinjati poti ter raziskovati krajev, v katere so prispeli ali vanje zašli s svoje začrtane poti. To zanimanje za potovanje zgolj zaradi potovanja se odraža v opisih podrobnosti v zvezi z njihovimi postanki, menjavami konj, težavami itn.

Poročilo s te poti je kar dolgo in podrobno. V prvi izdaji obsega 107 tiskanih strani. Sloveniji je namenjenih prvih 13 strani. Posebej nesrečna okoliščina je, da avtor do sedaj ni bil znan. Ni omenjen niti v potopisu samem in tako ga ni najti v katalogih knjižnic, prav tako ne v referenčni literaturi.

Objavljena verzija iz let 1745-1746 je predstavljena kot "rokopis, še nikoli do zdaj objavljen"; sam rokopis pa kaže, da ni ohranjen. Mogoče bi ga bilo pričakovati med Harleian MSS (Manuscripts) v British Library, kajti podnaslov *The Harleian Miscellany*, v katerem je bil natisnjen, je zbirka redkih, nenavadnih in zanimivih pamfletov in člankov, tako v rokopisu kot v tisku, najdena v knjižnici pokojnega grofa Oxfordskega (Edward Harley). V omenjeni zbirki o rokopisu ni sledu, prav tako ne v ostalih zbirkah British Library, niti v Royal Society, Bodleian Library in Oxfordskih fakultetah.

V Royal Society Journal Book za obdobje 1734 - april 1735 prav tako ni najti omembe obravnavanega potovanja. Samo poročilo s potovanja tudi ne vsebuje osebnih podrobnosti, na primer podatkov o poklicu ali posebnih zanimanjih, ki bi lahko bili v pomoč pri identificiranju avtorja, niti ne nakazuje tesnejših povezav med ljudmi na poti, katerih dokumenti bi se utegnili nanje poimensko nanašati.

Kakorkoli, nekaj izhodišč je danih v uvodnem zapisu, ki predstavlja publikacijo.

Objava rokopisa

Rokopis *The Travels of three English Gentlemen, from Venice to Hamburg ... in the year 1734* je bil natisnjen enajst in dvanajst let kasneje kot *The Harleian Miscellany* v petih samostojnih zvezkih.

Prvi del je bil predstavljen s kratkim uredni-

from Venice to Hamburg, being the grand tour of Germany, in the year 1734, *The Harleian Miscellany* ... 4: 348-359, 385-394, 422-453 (1745); 5: 321-345 (1745); 8: 212-239 (1746) (London, Osborne). Obstojajo vsaj še tri kasnejše izdaje. Veliko tukaj citiranih strani je iz zv. II (1819) str. 218-355 izdaje v 12 zvezkih iz let 1808-1811 (London, Dutton).

¹ E. Brown, *A Brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, and Friuli ...* (London: Tooke, 1673). Druga angleška izdaja je izšla leta 1685, s ponatisom v letu 1687. Tri izdaje so iz 17. stoletja, francoska je izšla leta 1674, nemška 1686, danska 1696.

² S. Clement, *Of my travails into the Lower Hungary, Slavonia, Croatia, Friuli, Carniola and Styria in the year 1715*. British Library Egerton MS. 2167, ff. 23-26. V prevodu objavljeno v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 16, Maribor, 1920/21: 79-104; in v Z. Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV. Do početka XIX. veka*, Gornji Milanovac, Dečje novine, 1989, str. 174-184.

³ J. G. Keyser, *Travels through Germany, Bohemia, Hungary, Switzerland, and Lorrain ...* (London, Keith, 1760) zv. 4, str. 121-122, 132-157 (prvič objavljeno kot *Neüeste Reise durch Teütschland, Bohmen, Ungarn, die Schweitz, Italien und Lothringen* (Hannover, 1740).

⁴ R. Poccocke, *A Description of the East, and some other countries*. Zv. 2, drugi del, str. 257-262 (London, avtor, 1745).

⁵ J. W. Stoye, *English Travellers Abroad 1604-1667*. Their influence in English society and politics (London: Cape, 1952).

⁶ E. Holz, *Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju* (Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1994).

⁷ T. R. Shaw, "Many languages are understood here ..." foreign travellers in Slovene lands, str. 31-51 v M. John in O. Luthar (ured.) *Un-Verständnis der Kulturen, Multikulturalismus in Mitteleuropa in historischer Perspektive* (Klagenfurt, Ljubljana, Wien: Hermagoras, Mohorjeva, 1997). Prav tako T.R Shaw, Tuji popotniki na Slovenskem 1669-1880, str. 165-193 v O. Luthar in V. Likar (ured.), *Historični seminar II* (Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1997).

⁸ (J. Swinton), *The Travels of three English Gentlemen,*

škimi odstavki, ki vsebuje pomembno informacijo o piscu:

Gospod, ki je spisal sledeče poročilo, je zanimiva oseba. Ko je prvič šel v tujino, prav tako za časa bivanja v tujih deželah, je bil član Royal Society (Kraljeve družbe) in Univerze v Oxfordu.⁹

Zadnji del poročila je izšel s precejšnjo zamudo, ki jo pojasnjuje še vedno anonimni avtor v tiskanem pismu iz Oxforda z datumom 5. decembra 1745:

Ker sem bil zaradi nujnih opravkov primoran preživeti večino poletja v vasi, več kot sto milj oddaljeni od Oxforda, kjer so že mnogo let depolarirane moje knjige in moji papirji, mi je bilo popolnoma nemogoče pred začetkom septembra pripraviti za tisk naslednje sekcije. Zdelo se mi je prav sporočiti vam in javnosti razloge zakaj zadnji zvezek ne more ugledati luči prej. Upam, da so razlogi tehtni, da vas bodo zadovoljili in prepričali gospoda Osborna, da ne obstojajo zli nameni zadrževati izid le-tega.¹⁰

Te izjave nudijo dovolj podatkov za identifikacijo avtorja. Gospod Osborne, na katerega se obrača avtor, je bil knjigarnar in izdajatelj *The Harleian Miscellany*. Njegovo pismo, citirano v naslednji sekciji, samo potrjuje identifikacijo.

Pomembno je tudi, da je na imenskem seznamu naročnikov na *The Harleian Miscellany* tudi "The Rev. Mr. Swinton".¹¹

Identifikacija avtorja

Znano je torej, da je bil avtor v letu 1734 in konec leta 1745 član Kraljeve družbe in Univerze v Oxfordu. Poleti leta 1745 je bil "preko sto milj od Oxforda", kjer je imel shranjene svoje knjige in razne dokumente, in šele v začetku septembra se je vrnil v Oxford. Iz teksta je razbrati, da je bil leta 1733 v Rimu in je potem februarja 1734 prispel v Benetke, od koder se je marca začelo potovanje.

Proces identifikacije lahko začnemo z eliminacijo. Od 278 angleških članov Kraljeve družbe v letu 1734 jih je leta 1746 na seznamu članov še 153. Od teh jih je samo 53 z diplomo Oxfordske univerze. Od teh 53 jih lahko izločimo še nekaj, ki so bili leta 1734 zaposleni s čim drugim, in ki v letu 1745 niso živeli v Oxfordu.

Na koncu je ostala le peščica imen. Nato je bilo treba iskati dokaze v biografijah.

Iz Dictionary of National Biography razberemo, da je bil John Swinton (1703-1777) član Kraljeve družbe in diplomant Wadham Collegea v Oxfordu:

Ne dolgo po juniju 1729 je sprejel mesto duhovnika v "Angleški tovarni" pri Livornu. Ker mu ni ustrezalo podnebje, je leta 1733 odšel v Firence, od koder se je, po obisku Benetk, Dunaja in Bratislave, vrnil v Anglijo. Nastanil se je v Oxfordu, kjer je bil do leta 1743, ko je bil 11. oktobra imenovan za kanonika v St. Asaph. Takrat je tudi opustil članstvo v Royal Society. V letu 1746 se je preselil v Christ Church.¹²

"Angleška tovarna" ("English Factory") blizu Livorna je bil kraj, kjer so angleški trgovci sklepali svoje posle. Neobjavljeni dnevnik¹³ in drugi dokumenti,¹⁴ hranjeni v Oxfordu, opisani bodo kasneje, kažejo, da Swinton pred letom 1732 ni bil v Livornu. Leta 1733 se je že pripravljal na vrnitev v Anglijo - čez Benetke in Dunaj. Res je šel v St. Asaph, dobrih sto milj od Oxforda, leta 1743, toda do jeseni 1745 je bil nazaj v Oxfordu.

Vse naštetu se dobro sklada s tistim, kar vemo o anonimnem avtorju. Toda to še vedno ni dokaz, da je bil pisec Swinton. Prav tako je lahko bil eden od ostalih dveh "angleških gospodov".

Kot že omenjeno, potopis, razen datuma in poti, ne vsebuje podatkov, ki bi potrdili identiteto. Avtor je očitno govoril latinsko, nemško in italijansko, toda to se je od mnogih Oxfordskih potopnikov tudi pričakovalo. Njegovo pisanje izraža zanimanje za natančno beleženje dogodkov na poti. Tako beremo: "Plačali smo osem grošev (grosse), da so nas z voli povlekli navkreber" - med Mariborom in Gradcem¹⁵ in, na Kranjskem: "Kolesa poštnih kočij so namastili tukaj."¹⁶ Kot bomo videli, sta legi Leipziga¹⁷ in kraja Celle v severni Nemčiji¹⁸ v smislu zemljepisne širine in dolžine opisani zelo natančno, prav tako smeri in oddaljenosti bližnjih krajev.

Če bi našli še en potopis, katerega avtor bi bil Swinton, in bi bil napisan v podobnem stilu in s takim zanimanjem za nepomembne podrobnosti, bi to še bolj potrdilo Swintona kot avtorja. Tak tekst se je našel. Rokopisni dnevnik, hranjen v Wadham College Library, ki večinoma opisuje potovanje po morju v Italijo v letih 1730 in 1731, vsebuje fraze kot: "Otok Gorgona leži dve milj severovzhodno med Korziko in Italijo." Na morju ni

¹² *The Dictionary of National Biography*, informacije o Swintonovi vrnitvi iz Italije povzete po A. Chalmers, *The General Biographical Dictionary*, zv. 29: 70-74 (London; Nichols etc., 1816).

¹³ J. Swinton, rokopisni dnevnik, ki se v večini nanaša na potovanje po Mediteranu leta 1730-1731, Wadham College Library MSS. All. 5 in All. 6 (Oxford).

¹⁴ J. Swinton, Rokopisni Zapisi stroškov s potovanja v Francijo ali Italijo leta 1732, Bodleian Library MS. Eng. Misc. b. 4, fol. 14-15.

¹⁵ *The Harleian Miscellany II*: 237 (1810).

¹⁶ *The Harleian Miscellany II*: 225 (1810).

¹⁷ *The Harleian Miscellany II*: 326 (1810).

¹⁸ *The Harleian Miscellany II*: 347-348 (1810).

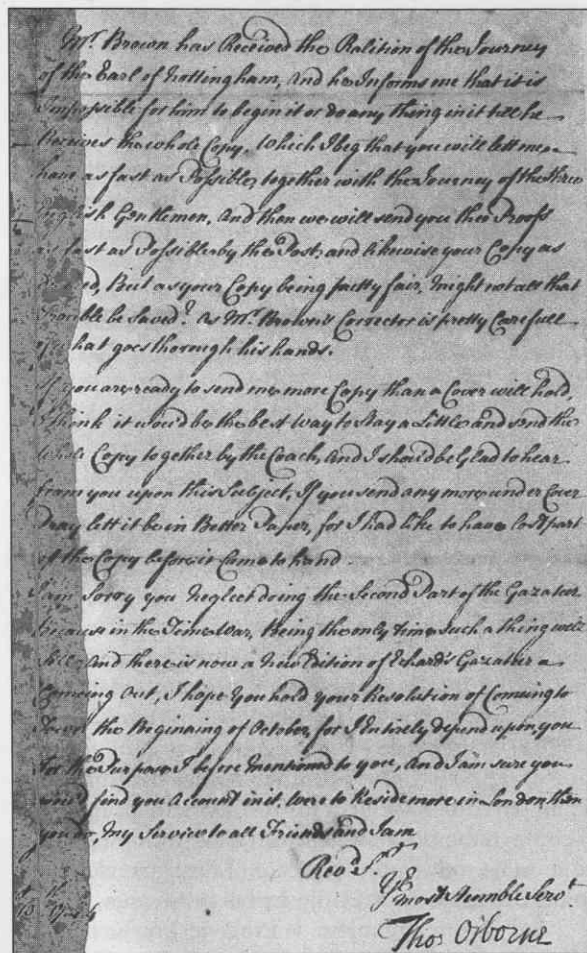
⁹ *The Harleian Miscellany* 4: 348 (1745) in II: 218 (1810).

¹⁰ *The Harleian Miscellany* 8: 212-213 (1746) in II: 318 (1810).

¹¹ *The Harleian Miscellany I*: viii (1744).

bilo nobenih koles za mazanje, zato je svojo lju-bezen do detajlov zadovoljil z nizanjem navigacijskih podatkov.

Vse naštetu še vedno ni dovolj trden dokaz, da je potopis iz leta 1734 res napisal Swinton. Dokaz najdemo v pismu, hranjenem v Bodleian Library¹⁹, ki mu ga je 13. septembra leta 1744 pisal Thomas Osborne, izdajatelj The Harleian Miscellany. V njem sprašuje Swintona po še enem rokopisu, "skupaj z The Journey of the three English Gentlemen ..."

Del pisma, ki ga je 13. septembra 1744 Thomas Osborne napisal Johnu Swintonu, izdajatelju The Harleian Miscellany, in se nanaša na rokopis The Journey of the three English Gentlemen. Reproducirano - z dovoljenjem - iz rokopisa Auct. V. 2 infra. 2.22* fol. 13r, hranjenega v Bodleian Library Univerze v Oxfordu.

Swintonovo življenje

O večini Swintonovega življenja tu ne bom pisal, čeprav je dobro dokumentirano. Rodil se je leta 1703. V letu 1719 se je vpisal na Wadham College v Oxfordu, leta 1723 diplomiral in v letu 1726 postal magister. Skoraj vse življenje je preživel v Oxfordu, na Wadham College do 1743; potem na Christ Church College od leta 1745 do svoje smrti leta 1777.

Potrebno je razložiti posebnosti, značilne za Oxfordsko in še nekatere stare univerze. Univerza v Oxfordu je bila ustanovljena v 12. stoletju. Zanimiv je akademski (kolegijski) sistem, ki obstoja še danes, v katerem so bili študentje in večina osebja imenovani na posamezne fakultete znotraj Univerze. Večino poučevanja so opravljali predavatelji znotraj fakultet individualno ali v majhnih skupinah. Obstajala so tudi univerzitetna predavanja. Primernim diplomantom so podelili štipendije - v Swintonovem času²⁰ je bilo takih v Wadhamu 15. Izbranci so morali biti neporočeni duhovniki anglikanske cerkve. Swinton je bil član Wadham Collegea od 1729 do 1743. Pogoj, da so člani morali biti duhovniki, je povzročil, da je bilo precej diplomantov posvečenih v duhovniški poklic ne glede na to ali so prvotno hoteli biti znanstveniki ali duhovniki. Pogosto so bili oboje, na primer slavni geolog William Buckland (1784-1856). S takim načinom so ohranjali tradicionalne predmetnike klasike in teologije.

Swinton, kot že omenjeno, je imel nekaj cerkvenih dolžnosti, vključno s tisto kaplana v "Angleški tovarni" pri Livornu v letu 1730, kar je leta 1734 vodilo k njegovi vrnitvi preko Evrope domov.

Član Royal Society je postal 16. oktobra leta 1729.²¹ Člani te družbe, ustanovljene leta 1660, njen član je leta 1687 postal tudi Valvasor, so bili ugledni in vplivni ljudje. V prvih sto letih njenega obstoja poklic znanstvenik še ni bil uveljavljen, tako da ne moremo govoriti o znanstvenih dosežkih v današnjem smislu. Člani so bili ljudje s širokim zanimanjem za znanstvene zadeve, fizikalne, naravoslovne in medicinske, kratka, ljudje raziskovalnega in radovednega uma. Že do konca 17. stoletja pa so posamezniki, ki jih je znanost aktivno zanimala, postali formalni člani ustanov.²² Tako so popotniki kot Brown, Keysler, Pocoche, Milles in drugi, postali člani Royal Society. Čeprav

²⁰ D. Defoe, *A tour through England and Wales*, zv. 2, str. 24 (London, Dent, 1928).

²¹ Royal Society Journal Book Copy, zv. 13 za 1726-1731. Str. 358. Izvolitev ni bila 16. oktobra 1728 kot je navedeno v *The Dictionary of National Biography*, niti junija leta 1730 kot navaja Chalmers, zv. 29, str. 71.

²² D. Goodman in C.A. Russell (ured.), *The Rise of Scientific Europe 1500-1800*, str. 227 (Sevenoaks, Hodder & Stoughton, 1991).

¹⁹ Bodleian Library. MS. Auct. V.2 infra. 2.22* fol. 13r.

je bil Swinton morda manj znan od ostalih članov, pa ga je prav tako preveval raziskovalni duh.

V letu 1767 je bil imenovan za čuvaja Univerzitetnih arhivov. Takrat je veliko pisal o zgodovini in antikvitetah, predvsem kovancih. Precej njegovih razprav je bilo v letih od 1756 do 1772 objavljenih v *Philosophical Transactions*, ki jih je izdajala The Royal Society. Njegov edini znan portret hranijo v Oxfordu; reprodukcijo podpisa kaže sl. 3.

John Swinton (1703-1777). Reproducirano - z dovoljenjem - iz rokopisa Top. Oxon. C. 19 fol. 70, hranjenega v Bodleian Library Univerze v Oxfordu.

*Your most obedient humble serv.
John Swinton.*
Christ Church, Oxford:
June 30th 1766.

Podpis Johna Swintona v pismu z datumom 30. junij 1766 (Royal Society. L&P. IV. 354). Reproducirano z dovoljenjem predsednika in sveta Royal Society.

Biografi so ga včasih zamenjali s še enim Johnom Swintonom, nekaj let starejšim, ki je prav tako bil v Wadhamu, kjer je magistriral leta 1720.²³

²³ Moža enakega imena in priimka zamenjujejo v obeh serijah Fosterjevih *Alumni Oxonienses*. V *Alumni Oxonienses ... 1500-1714*, zgodnje serije zv. 4. Str. 1448 (1891) se večina življenjske poti Johna Swintona 1703-1777 pri-

Njegova potovanja so tisto, kar doslej še ni bilo zabeleženo. Znana so tale tri:

september 1730 - avgust 1731: London, Gibraltar, Korzika, Livorno, Firence, Pisa, ob obali mimo Monaka, Nice in Lizbone. Njegov rokopisni dnevnik v dveh zvezkih s te poti hranijo v Oxfordu v knjižnici Wadham Collegea.

1732: Francija ali Italija. S te poti so ohranjeni samo njegovi zapisi o stroških, v Bodleian Library.

1733: Iz Benetk do Hamburga, kot je tu zapisano.

V zvezi z njegovo zaposlitvijo v Livornu niso znani ne datum ne podatki s poti, razen če to ni bila zgoraj omenjena pot v letu 1732.

Potovanje po Evropi leta 1734

Mesta med Benetkami in Hamburgom, ki so jih Swinton in sopotniki obiskali, so že bila omenjena. Nekatero takratno poti med večjimi mesti se ne skladajo z današnjimi, zato so tukaj omenjena tudi manjša mesta - z današnjimi imeni - in z namenom čimbolj predočiti njihovo pot. Mesta, kjer so se ustavili, so napisana z velikimi tiskanimi črkami:

BENETKE, Treviso, Palmanova, Gorica, Vipava, Razdrto, Planina, LJUBLJANA, Celje, Maribor, GRADEC, Bruck, Wiener Neustadt, DUNAJ, Hollabrunn, Slavonice, Tábor, PRAGA, Ústi, DRESDEN, Meissen, Leipzig, Wittenberg, Potsdam, BERLIN, Gardelegen, Brunswick, HANNOVER, Celle, Harburg, HAMBURG.

Del potopisa, ki zadeva potovanje preko ozemlja današnje Slovenije, je tukaj natisnjen v celoti. Zadnji del uvoda se ukvarja s pomembnostjo tega potovanja v kontekstu obiskov tujcev v naših krajih v tistem času.

Razen da se je potovanje začelo 10. marca in da so tri dni kasneje bili v Ljubljani, potopis ne vsebuje nobenih datumov in tako tudi ni znano, kdaj se je potovanje končalo. Edini stavek, ki se sploh navezuje na trajanje in čas potovanja, je:

Med našim bivanjem v Pragi je bilo vreme izjemno mrzlo. Za tukajšnje podnebje bi pričakovali blažjo zimo, pomlad pa je bila še daleč.²⁴

Mogoče sredina aprila? V tem primeru bi bili prispeli do Hamburga neke v maju.

Kar je tukaj treba poudariti, je zapis biografa iz leta 1816, ki pravi, da je Swinton na poti v Anglijo preko Benetk in Dunaja "obiskal tudi Bratislavo na Madžarskem in tam prisostvoval enemu njihovih

pisuje drugemu Johnu Swintonu. V *Alumni Oxoniensis ... 1715-1886*, kasnejše serije, zv. 4, str. 1378 (1891) so navedena dejstva točna, toda 1703-1777 živeči Swinton je naveden brez podrobnosti o karieri, ki so že prej bile napačno pripisane starejšemu Swintonu.

²⁴ *The Harleian Miscellany II*: 315 (1810).

zborovanj".²⁵ V tiskani verziji Swintonovega potopisa Bratislava sploh ni omenjena, niti kraji na poti do tja. Malo verjetno je, da bi napačno zapisali Bratislavo za katero od drugih mest, ki so jih obiskali, ker je posebej navedeno, da je mesto "na Madžarskem". V tistem času je bila Slovaška, in z njo Bratislava, del Madžarske, Češka in z njo Praga pa je bila del Avstrije. Možna je razlaga, da so pot v Bratislavo dejansko opravili, kar je bilo znano biografu iz tedaj še ohranjene kopije Swintonovega rokopisa, v tiskani verziji pa je urednik zaradi prostorske omejitve ta del izpustil.

Na isti način lahko razložimo končni stavek objavljenega potopisa: "Čeprav v Hamburgu zaključujemo naše potovanje, imamo namen obiskati Nizozemsko in Flandrijo, in sicer po poti skozi Bremen."²⁶ Popotniki bi se bili v Anglijo lahko vrnili naravnost iz Hambruga in je bil obisk Nizozemske mišljen za naslednjo priliko. Toda stavek "po poti skozi Bremen", ko so že bili v Hamburgu, komaj 90 kilometrov stran, nam da misliti drugače. Če se rokopis iz leta 1734 kdaj najde, utegne biti v njem opisan ne le obisk Bratislave, temveč tudi podaljšek poti skozi Bremen na Nizozemsko in v Flandrijo.

Celovit pomen potopisa iz leta 1734

Treba je povedati, da so nekateri deli Swintonovega potopisa danes malo ali čisto nič pomembni. Dobre informacije o krajih - opise ali zgodovino le-teh - je danes moč najti v referenčnih knjigah. V tistem času pa je obstajalo malo zgodovinskih študij, in Baedekerjevi vodiči so se pojavili šele stoletje kasneje. Tako so bili opisi 31 cerkva in 16 palač v Pragi "o katerih nam je mnoge njihove posebnosti ... posredoval naš vodič",²⁷ v tistem času zelo dragoceni. Slikovit je tudi opis značajev članov pruske kraljevske družine, ki pa verjetno vsebuje tudi obrekljive govore.²⁸

Veliko bolj zanimiva pa so dejstva, zapisana na osnovi avtorjevih izkušenj, ki v drugih virih največkrat niso na voljo.

Tako na primer se nam razkrije razširjenost latinščine, ki je bila v letu 1734 še vedno lingua franca, navkljub širjenju francoščine.

V mestu južno od Prage:

Ko nam z visoko nemščino ni uspelo, je avtor te pripovedi uporabil svoje znanje latinščine, kar je vsem nam tukaj odlično služilo. Skoraj vsi, tako odličniki kot navadni ljudje, so ta jezik govorili ne

le površno, temveč z veliko eleganco in pravilno.²⁹

V Pragi je Swinton "konverziral z našim vodičem v celoti v latinščini",³⁰ in v neki vasi med Prago in Dresdenom so nekateri ljudje "govorili latinsko, čeprav so izgledali izjemno revno".³¹ V Ljubljani je gospodar gostišča "govoril zadovoljivo latinsko", prav tako je "tekoče govoril italijansko".³² Latinščina je v tistem času še vedno bila mednarodni jezik učenih ljudi, nekatere strokovne revije so izhajale v latinščini, in številni učeni popotniki kot Swinton, ki je potoval po Evropi, so k nadaljnji rabi le-te gotovo pripomogli.

Swintonova zavzetost za praktične detajle na poti nam ponuja očarljiv vpogled v njihovo potovanje. Z začetka potovanja je nadrobnih podatkov več,³³ morda zato, ker sta bili Kranjska in Štajerska manj znani, ali pa preprosto zato, ker je na začetku poti pisal dnevnik z večjo vnemo. Kakorkoli že, veliko zvemo o cestah, mejnih prehodih, gostiščih, pijači, ženskah, pa tudi o mnenju prebivalcev o Francozih.

Na primer o današnji meji med Slovenijo in Avstrijo: *Pokrajina med Mariborom in Ernovžem (Ehrenhausen), naslednjim postajališčem, je zelo hribovita. To je tri nemške milje dolg in dolgočasen odsek. Plačali smo osem grošev (grosse), da so nas z voli potegnili navkreber.*

In na Avstrijsko-Moravski meji: *Ta del poti je hribovit in slab, čeprav je prejšnji del poti vseskozi dobra cesta.*³⁴

Ko so šli skozi carino: *Ob našem prihodu na Dunaj smo naleteli na precej stroge cesarjeve uradnike. Naša prtljaga je bila podvržena strogemu pregledu. Carina, ki so nam jo določili, je znašala dvajset grošev. Po plačilu le-te nam je bil dovoljen vstop v mesto.*³⁵

Pri Gradcu: *Tukaj je veliko dobrih gostišč ..., najboljša med njimi je Zajec (The Hare), kjer smo se nastanili, kakor večina Angležev, ki se ustavijo v tem mestu.*³⁶

Na Štajerskem: *Kmetje pijejo slabo vrsto piva, gospoda pa namizno vino imenovano marčno vino; kljub temu pa se govori, da so mnogi popotniki bolj zadovoljni z nastanitvijo in zabavo tu, kot kjerkoli drugje v cesarstvu.*³⁷

Swinton, takrat star 31 let, piše: *Ženske v Avstriji in na Češkem se po značaju in videzu lahko kosajo, vsaj tako mi mislimo, s saksonskimi.*³⁸

²⁹ *The Harleian Miscellany II: 294-295 (1810).*

³⁰ *The Harleian Miscellany II: 317 (1810).*

³¹ *The Harleian Miscellany II: 320 (1810).*

³² *The Harleian Miscellany II: 228-229 (1810).*

³³ *The Harleian Miscellany II: 224-226, 234-237 (1810).*

³⁴ *The Harleian Miscellany II: 284 (1810).*

³⁵ *The Harleian Miscellany II: 251 (1810).*

³⁶ *The Harleian Miscellany II: 242 (1810).*

³⁷ *The Harleian Miscellany II: 243 (1810).*

³⁸ *The Harleian Miscellany II: 324 (1810).*

²⁵ A. Chalmers, *The general biographical dictionary ...*, zv. 29, str. 71 (London, Nichols etc., 1816).

²⁶ *The Harleian Miscellany II: 355 (1810).*

²⁷ *The Harleian Miscellany II: 301-307, 317 (1810).*

²⁸ *The Harleian Miscellany II: 333-336 (1810).*

In v Leipzigu: *Večina mladih žensk tukaj ima lepo polt, in nam so se zdele izjemno lepe. Tako veliko število žensk, ki so se sprehajale po ulicah, je bilo videti nosečih, da se ne spomnimo, da bi kje že videli kaj podobnega.*³⁹

Domačini so včasih nepristransko opisani, kot na primer tisti iz Brucka, malce severno od Gradca: *Podeželanke tukaj nosijo kožuhaste kape. Njihova krila redko segajo čez kolena. Nekatere nosijo polškornje z debelim podplatom, podobne tistim, ki jih nosijo beneški gondoljerji ali Madžari. Ženske tu so močne in močate, obdelujejo zemljo in sploh delajo stvari, ki jih v Angliji, Franciji, Španiji, Italiji in celo v drugih delih Nemčije delajo izključno moški. Njihova polt je večinoma v redu, izgled zadovoljiv.*⁴⁰

V Gradcu: *Prebivalci so bili razburjeni zaradi vojne, ki je izbruhnila med cesarjem in Francijo. Izražali so skrajno antipatijo in averzijo do Francije in njenih zaveznikov. Težko so se zadrževali v mejah dostojnosti, če je bila kakršnakoli sila, ki je po njihovem ogrožala Avstrijsko cesarstvo, samo omenjena.*⁴¹

Skratka, Swintonovo zanimanje ni veljalo političnim dogodkom ali osebnostim, niti običajnim znamenitostim, ki so jih sicer obiskovali popotniki, temveč lastnim izkušnjam in opažanjem. To še kako drži za potovanje preko Slovenije. Zato je potopis tudi zanimiv.

Potovanje po ozemlju današnje Slovenije in pomen Swintonovega potopisa

Trije možje so torej začeli pot v Benetkah 10. marca, s tremi služabniki; dva dneva kasneje so stopili na ozemlje današnje Slovenije.

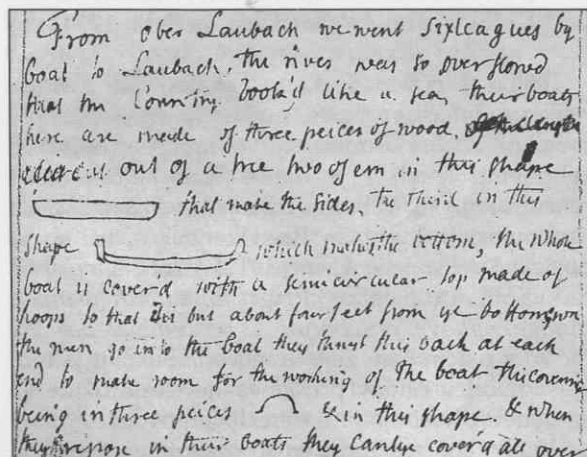
Gorica. Imeli so dve ali tri lastne kočije, še eno pa so najeli za svoje služabnike. Postanki so si od Gorice sledili takole: Črniče, Vipava, Razdrto, Planina (kjer so se ustavili, da so jedli in popili "kozarec zelo dobrega vina"; za pol florina so jim namazali kolesa na kočijah), Vrhnika (polurni postanek in mazanje koles), Ljubljana, kamor so prispeli kako uro pred sončnim zahodom. Cesta od Vrhnike do Ljubljane je bila "pretirano slaba" in "nekateri potniki so se raje odločili za pot po vodi". V Ljubljani, kamor so prispeli 13. marca, so se nastanili v gostišču Pri črnem konju (Schwarzes Pferd), katere gospodar je bil "zelo ljubezniv in prijeten" ter je govoril latinsko in italijansko.

Prvi postanek po Ljubljani je bil v Podpeči (malce vzhodno od Lukovice, kjer lahko vidimo ohranjenih še nekaj stavb). Tam so se zadržali eno uro, zamenjali so konje in namastili kolesa.

Nadaljevali so proti Šentožboltu, do kamor so jih po strmem bregu vlekli voli za ceno 15 grošev. Ustavili so se za eno uro, se oskrbeli s spočitimi konji. Sledilo je Vransko, kjer "je nekakšna mitnica in smo za prehod naših treh kočij in dveh konjev plačali tri groše", Celje, Slovenske Konjice, (tam so prenočili), Slovenska Bistrica in Maribor.

Swinton zgoraj omenja, da je bila cesta Vrhnika - Ljubljana tako slaba, da so "se nekateri potniki raje odločili za pot po vodi". In tako sta samo tri leta kasneje Richard Pococke in njegov bratranec Jeremiah Milles, 2. julija 1737,⁴² napravila točno to. Pococke je v svoj dnevnik zapisal⁴³:

Tri milje (six leagues) dolgo pot od Vrhnike do Ljubljane smo prepluli s čolnom; reka je tako poplavljala, da je bila pokrajina videti kot morje. Tukajšnji čolni so napravljeni iz treh kosov lesa, izrezanih iz debla, dva kosa v taki obliki (glej sl. 4), ki tvorita stranici, tretji v taki obliki (glej sl. 4), ki je dno. Čoln je pokrit s polkrožno streho iz obročev, ki je približno štiri čevlje nad dnom. Ko se možje vkrcajo, potisnejo streho, ki je iz treh delov, k obema koncema čolna, da napravijo prostor za upravljanje z njim (glej sl. 4). Kadar na svojih čolnih počivajo, so lahko v celoti pokriti.

Richarda Pocockeja opis ladje, s katero sta on in Milles plula od Vrhnike do Ljubljane 11. julija 1737. leta. Reproducirano - z dovoljenjem - iz rokopisa Add. MS. 22993, fol. 110, hranjenega v British Library.

Ostale ceste pa so bile nedavno izboljšane: v letu 1728, ko je cesar Karel VI. obiskal Gradec, Ljubljano, Gorico, Reko in Trst ... so ceste na Šta-

³⁹ *The Harleian Miscellany II*: 329 (1810).

⁴⁰ *The Harleian Miscellany II*: 248 (1810).

⁴¹ *The Harleian Miscellany II*: 246 (1810).

⁴² J. Milles, Letters of the Bishop of Waterford 1736-37, while on a tour of Europe with Richard Pococke, zv. 2. British Library Add. MS. 15774, fol. 92r. Tu je potrjen datum potovanja po reki, ni pa drugih podatkov.

⁴³ R. Pococke, Journal of travels (1733?-1741), vol. XVI. The Duchies of Styria, Carinthia, Goritz, Carniola, and Cilli. British Library Add. MS. 22993, fol. 110.

gerskem in Kranjskem postale bolj udobne kot kdajkoli prej;⁴⁴

V tistem letu so popravili tudi cesto čez Trojane,⁴⁵ kjer je potekala meja med Kranjsko in Štajersko, kar tudi pojasni "nekakšno mitnico" pri Vranskem. Cesto južno od Vipave proti Razdrtem, ki je Swinton ni komentiral, je Poccocke⁴⁶ tri leta kasneje označil kot "novo cesto".

Ostali popotniki, za katere je znano, da so potovali čez ozemlje današnje Slovenije v času dvajsetih let okrog potovanja Swintona in njegovih sopotnikov, so šli skozi veliko istih krajev, čeprav njihove poti niso bile enake. Tako sta Poccocke (1704-1765) in Milles (1714-1784) 6. julija 1737 prav tako stopila na slovensko ozemlje pri Gorici, toda iz Vipave sta šla skozi Hrušico v Idrijo in od tam do Vrhnike in v Ljubljano. Po štiridnevni ekskurziji v Celje in nazaj sta dva dneva preživela v Cerknici, preden sta nadaljevala pot v Rakov Škocjan, Planino, Predjamo, Postojno in Črno jamo. Trst sta zapustila 23. julija. Medtem ko so Swinton in sopotniki samo potovali čez ozemlje, sta si Poccocke in Milles ogledovala znamenitosti.⁴⁷

Johann Georg Keyssler (ali Keyssler) (1693-1743),⁴⁸ Nемеc in član Kraljeve družbe, je opravil podobno potovanje. V letih od 1729 do 1731 je prepotoval Evropo kot varuh dveh mladih grofov. Na ozemlju današnje Slovenije so bili od konca maja do junija leta 1730. Iz Trsta so na poti v Gradec šli skozi Socerb, Reko, Postojno, Predjamo, Planino, Cerknico, Idrijo, Vrhniko, Ljubljano in Celje. Temeljito je opisano Cerkniško jezero. Pri opisovanju Idrije⁴⁹ je šel v precej v podrobnosti v zvezi z rudarstvom, taljenjem, oskrbo z gorivom, mezdami in zdravjem. Iz Postojne je obiskal Črno jamo (St. Mary Magdalene's Cave). Torej, tudi Keyssler je pot načrtoval tako, da so videli določene kraje.

Simon Clement (1695-1718) pa je potoval zaradi posla, kot trgovec. Od leta 1710 do leta 1716 je bil v Nemčiji in avstrijskem cesarstvu. Na slovensko ozemlje je stopil 23. avgusta leta 1715 pri Karlovcu, naslednji dan je na poti v Trst šel skozi Dobropolje, Cerknico, Planino in Studeno. Potovanje je

trajalo enajst ur. Od 28. avgusta do 4. septembra je po poštni cesti potoval iz Gorice skozi Ljubljano v Gradec.

POTOVANJE SKOZI KRANJSKO IN ŠTAJERSKO V LETU 1734

Ponatisnjeno po:

Potovanje treh angleških gospodov od Benetk do Hamburga leta 1734

Rokopis. Še nikoli prej objavljeno

Gospod, ki je spisal poročilo, ki sledi, je ne navadna oseba. Za časa, ko je bil prvič v tujini, in tudi, ko je bival v tujih deželah, je bil član Kraljeve družbe (Royal Society) in Univerze v Oxfordu. Opažanja, ki jih poročilo vsebuje, od katerih so mnoga povsem nova, so rezultat skrajne natančnosti. Zatorej se ga lahko smatra kot dodatek k imenitnemu potopisu dr. Browna Potovanja v Nemčiji (Travels in Germany); kot tak bo zapolnil praznine in pojasnil mnoge obskurne dele ?

Potovanje od Benetek do Gorice, glavnega mesta (province, dežele) istega imena, v vojvodini Kranjski.

Verjeli smo, da se pomorske sile ne bodo mogle izogniti vpletanju v izbruh vojne med Francijo in njenimi zavezniki ter avstrijskim dvorom proti koncu leta 1733; tako smo opustili vsakršno misel na vrnitev v Anglijo skozi Francijo, kakor smo načrtovali, ko smo bili v Rimu. To je povzročilo, da smo se odločili za veliko potovanje po Nemčiji, ter da se snidemo v začetku februarja 1734 v Benetkah. Tja smo, kakor dogovorjeno, tudi prispeli. Potem, ko smo si ogledali znamenitosti in zaključek karnevala, smo odpotovali, s svojo prtljago, po vodi in s kočijama v Mestre, 27. februarja, O.S. 1733; ali 10. marca, N.S. 1734. Mestre je majhno mesto ali vas, približno pet milj skoraj zahodno od Benetk, in mesto, kjer barke, namenjene iz glavnega mesta proti beneškim teritorijem in Italiji, še posebej tiste z gospodi, ki potujejo proti Nemčiji, pogosto pristajajo in odlagajo svoje potnike in njihovo prtljago. Padrone barke, ki smo mu plačali po dogovoru, ob našem pristanku, je bil dokaj uglajen mož, čeprav silno željan napraviti vtis na nas; toda temu se ne gre čuditi; tako obnašanje se natančno sklada s splošnimi dispozicijami Italijanov.

Uro pred sončnim zahodom, 28. februarja, smo pripotovali v Gorico. Naša pot od Benetk do Gorice je bila naslednja:

od Benetk do Mester, pet milj,

⁴⁴ *The Harleian Miscellany II*: 235

⁴⁵ M. Natek, Vrnsko, str. 534-536 v: *Krajevni leksikon Slovenije*, zv. 3, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1976.

⁴⁶ R. Poccocke, *A Description of the East, and some other countries*, zv. 2, drugi del, str. 258 (London, avtor, 1745).

⁴⁷ British Library Add. MS. 15774, ff. 91-98. In Add. MS. 22993, ff. 96-139.

⁴⁸ Kot Keysslerjevo rojstno leto se pogosto navaja leto 1689, toda iz župnijskih knjig v Thurnauu se da ugotoviti, da se je rodil 13. aprila 1693 (U. von Pezold, Johann Georg Keyssler (1693-1743), *Geschichte am Obermain*, 18, Jahrbuch 1993-1994: 65-84).

⁴⁹ J. G. Keyssler, Opis rudnikov živega srebra v Idriji (prev. M. Petrič). *Idrijski razgledi* 41: 78-83, 1996; J. Čar, Johann Georg Keyssler (1693-1743) in njegov opis idrijskega rudnika. *Idrijski razgledi* 41: 84-86, 1996.

od Mester do Trevisa ena pošta in pol,
od Trevisa do Conegliana tudi ena pošta in pol,
od Conegliana do kraja Sacile spet ena pošta in
pol,

od kraja Sacile do Pordenona ena pošta,
od Pordenona do kraja Codroipo ena pošta,
od kraja Codroipo do Palme dve pošti,
od Palme do Gorice prav tako dve pošti.

Razdalja med Benetkami in Gorico bi bila zaokrožena na 72 ali 74 milj, po italijanskih merah bi bilo to 80 italijanskih milj.

Gorica je veliko mesto, glavno mesto distrikta z istim imenom, in spada pod cesarja. Leži ob reki Soči, delno na vzpetini, delno na ravnini, približno 14 nemških milj severozahodno od Ljubljane, metropole Kranjske. Ulice so dolge in ozke hiše so večinoma borne. Mesto sestoji iz zgornjega in spodnjega mesta. Grad z zgornjim mestom leži na hribu, ki obvladuje spodnje mesto. Trdnjavo smo našli v slabem stanju. Varuje jo samo garnizon tristotih mož. Grof Rabata, poveljnik, ima lepo hišo, za katero se zdi, da je del gradu, ali pa je prizidana h gradu, in je ovalne oblike. Slovenski (Wendish ali Sclavonian) jezik ne seže dlje na zahod kot do tegale mesta. Jeziki, govornjeni tukaj, so italijanščina, nemščina, slovenščina in čudna latinščina, ki se nagiba k francoščini. Prebivalci uporabljajo slednjega, in jih Benečani in ostali Italijani razumejo z veliko težavo. Italijanščina, ki jo tukaj govorijo, je furlanski dialekt. Vsi pravni spisi in cesarjevi edikti so objavljeni v nemščini. Nekateri učenjaki menijo, da je Gorica antična Noreia. Ker to mnenje temelji na domnevi, da je antična Noreia najprej spremenila svoje ime v Noritia in nato v Goritia, kar je zelo negotovo, če ne neverjetno, temu ne gre preveč verjeti. Poleg tega se ni treba zatekati k taki domnevi z namenom odkriti izvor besede Gorizia ali raziskovati začetke tega mesta. Beseda Gorizia je brez dvoma slovanskega izvora. V slovanskem jeziku, ki ga govorijo tudi tukaj, gora pomeni hrib, in Gorizia majhen hrib ali vzpetino, kot je na primer tista, na kateri sta Goriški grad, kjer živi grof Rabata, in gornje, srednjeveško mesto. In zares se zdi, da je starodavni del mesta edini, ki so ga pozidali stari Slovani. Ostali del mesta je moderen, brez utrd, in postavljen na ravnini, ki ji gospoduje prej omenjeni hrib. Kar se trenutne podobe Gorice tiče: ima slavno župnijsko cerkev, ki jo nadzira nadškof, minoritski samostan, kapucinski samostan, uršulinski samostan, samostan klaris, jezuitsko akademijo, ki jo je ustanovil cesar Ferdinand II. z imenitno gimnazijo, kjer se mladino poučuje poleg humanističnih ved tudi principe moralne teologije, Aristotelovo filozofijo, pripadnost le-tej. Sem bi lahko dodali tudi karmeličanski samostan naosednjem hribu. Jezuitska akademija se zdi najboljša

zgradba v Gorici. Ni nam ušlo, da so hiše tukaj večinoma povprečne in ulice ozke, da pa se kljub temu po mestu giblje precejšnje število kočij in odličnih oseb. Glavni, če ne edini trg v Gorici, je Travnik, kjer stoji jezuitska akademija. Prenočevali smo pri Črnem orlu ali Aquila Negra, ki med tujci, posebej Angleži, velja za najboljše gostišče tukaj. Gospodar je bil zelo veder, prijeten mož, smrtno je sovražil Francoze, govoril je italijansko s tako eleganco in prikladnostjo, skupaj z lepo izgovorjavo, da se lahko po pravici reče, da je imel "la lingua toscana in bocca romana". Rekli smo mu, da bodo Francozi kmalu uničili cesarja. Odgovoril je, z veliko toplino: "Aspetta un poco, Signore mio, adesso adesso saranno ben bastonati i Francesi da nostro Carlo". (Imejte malce potrpljenja, dobri gospod, Francoze bo naš Karel kmalu dobro zmlatil.) Sobe tukaj niso bile nič posebnega, je pa naš račun zjutraj bil zato zmeren. Odslej bomo imeli priliko reči kaj o vojvodini Kranjski.

Potovanje od Gorice do Ljubljane, prestonice Kranjske

Po ogledu vsega zanimivega v Gorici smo se pripravili, da zapustimo ta kraj. Dogovorili smo se, med drugim, s kočijažem za po tri konje za vsako našo kočijo in še dva za dva angleška služabnika, ki sta nas spremljala. Poleg njiju smo imeli še Švicarja. Ta je večinoma potoval z enim od nas v kočiji. Vredno je omeniti, da mora gospod, ki potuje po cesarstvu v svoji kočiji, vedno vzeti isto število konj, kot jih je vzel na začetku poti. Tako, če hoče kočijaž štiri konje, mu bodo ob vsakem postanku, skozi vse cesarstvo, oskrbeli štiri, če samo tri, bodo trije zadostovali. Se pa primeri, da se potniku naprti štiri konje, četudi je prej imel tri, kadar ceste tako zahtevajo. Toda, ko se ceste izboljšajo, četrtega konja odzamejo. Od Gorice do Dunaja smo plačali 15 grošev, to je 45 krajcarjev (creutzers ali karantani) za konja na vsaki poštni postaji, in 8 grošev na vsaki poštni postaji za kočijaža. Z namenom, da si v tem predvelikonočnem postnem (lent season - 40 dni pred Veliko nočjo) času zagotovimo boljše oskrbo, smo dali beneškemu zdravniku zlatnik (zecchin) za potrdilo, da smo vsi v slabem zdravstvenem stanju in da ne moremo živeti brez mesa, čeprav so naši obrazi izdajali, da to ni res. Kot se je izkazalo, takega potrdila sploh nismo potrebovali. Vse gostilne ob cesti so nam, ne da bi potrdilo sploh kazali, brez pomislekov postregle z vsemi živili, ki smo si jih zaželeli. Vino v Gorici, ki je belo, je precej drugačnega okusa od ostalih, ki smo jih spoznali v Italiji. Malo pa spominja na vino iz porečij Rena in Mozele. Meso je dobro, kuhanje zadovoljivo okusno, čeprav drugačno od francoskega in italijanskega.

Ko smo uredili vse okrog našega potovanja in ko so bili konji pripravljene, smo 2. marca zgodaj zjutraj zapustili Gorico in se usmerili proti Ljubljani ali Lubiani, kot ji pravijo Italijani. Približno ob deveti uri smo prišli do Črnič, majhnega mesta ali vasi, ki je bila zadnja postaja za ta del poti. Čeprav se mora reči, da je to bil dolg del poti, se je zdela nižinska pokrajina, skozi katero smo potovali, prijetna. Je pa bila cesta na nekaterih delih precej surova. Vredno je na tem mestu omeniti, da gospod, ki je tole poročilo spisal, ni znal, kljub večim poskusom, izgovoriti besede Črniče tako, kot so jo znali naši kočijaži, domačini s Kranjske. Ta nezmožnost izgovorjave je šla na račun "Cz" (č), katerega pravilne izgovorjave govorni organi Angleža ne dopuščajo. Zdi se, da je to glas med SH in CH, v angleških besedah recimo v shoe (fon. šu: - čevlji) in cherry (fon. čeri - češnja). Slovani, Madžari, Čehi in Moravci veliko lastnih imen začnejo s CZ, na primer: Czerna, Czaslaw, Czacki, Czernin, Czechorod, itn. Izgovorjava cz-ja je večinoma zelo podobna tisti na Kranjskem. Sestavljeni soglasnik dejansko pripada Madžarom, ki imajo ekvivalenten znak v svoji stari hunski ali hunsko-skitski (Scythian) abecedi. To zvemo iz znamenite razprave Matthiasa Beliusa z naslovom *De vetere Literatura Hunno-Scythica Exercitatio*, na katero opozarjamo naše duhovite radovedne bralce, če se hočejo še podrobneje poučiti o tej temi.

Iz Črnič smo šli v Vipavo, lepo vas, ki jo Italijani imenujejo Pipaco ali Vipaco, Kranjci Vipava in Nemci Wipach. Nekoč je to bilo veliko in gosto naseljeno mesto, podrejeno svojemu vladarju, ali vsaj v lasti družine s priimkom, izvirajočim iz imena tega mesta. Kasneje je postalo last grofa Osterwicza, čigar družina je bila ena najbolj plemenitih na Koroškem. V letu 1487 je cesar Friderik IV. mesto podaril Leonardu grofu Herbersteinu. V lasti te družine je bilo precej časa. Turki so Vipavo in okoliško pokrajino izropali leta 1478. Benečani so jo nepričakovano zavzeli leta 1508. Vipava stoji ob reki z istim imenom, ki izvira v bližnjih pečinah. Ta reka je tista opevana reka Frigidus iz antike, ki je omenjena v Peutingerjevi tabeli, Antonijeve in Klavdijevem Itinerarju. Slavna je postala zaradi velike zmage cesarja Teodozija, leta 394, dobljene na sijajen, če ne čudežen način, nad tiranom Evgenijem (Eugenius). To zmago so do podrobnosti opisali Rufinus, Orosius, Socrates, Sozomenos Jordanes in Claudian. Zadnji od naštetih avtorjev zaključuje svoj opis s sledečim prelepim vzklikom:

O nimum dilecte Deo, cui fundit ab antris

Æolus armatas hyemes, cui militat æther,

Et conjurati veniunt in classica venti!

Alpinæ rubuere nives, & Frigidus amnis

Mutatis fumavit aquis, turbaque cadentum

Staret, ni rapidus juvisset flumina sanguis.

Mesto leži ob južnem vznožju Karnijskih Alp, ali Čavna, (Čavenske gore - kot jih imenujejo domačini). Grof Lanthieri ima tukaj lepo palačo. Vsa okoliška pokrajina je znana po svojem prijetnem in dobrem vinu, ki ga tu pridelajo. Med Črničami in Vipavo, med katerima sta približno dve nemški milj, smo šli skozi vas in prečkali majhno reko. Vas je stala na reki. Vas se je imenovala, kot nas je seznanil naš kočijaž, Ajdovščina (Aiduschna ali Adushna), in reka Hubelj. Na tem delu poti ni bilo, razen Ajdovščine in Hublja, ničesar omembe vrednega.

Naslednja poštna postaja in vas, v katero smo prispeli, se je imenovala Razdrto in ni naredila močnejšega vtisa. Cesta je bila surova in gorska, odsek poti precej dolg.

Od Razdrtega do Planine je dve nemški milj dolg odsek. Nemci in Kranjci imenujejo Planino Plania. Leži ob reki Unici, približno eno nemško miljo od Logatca. Ker je to zadnje postajališče en odsek od Vrhlike, mora biti Planina en in pol odseka ali vsaj zelo dolg odsek od te vasi, kot lahko razbere vsakdo iz zemljevida Kranjske. Tukaj smo ostali eno uro, da smo se mi in naši služabniki osvežili, vsi precej utrujeni zaradi slabe ceste na zadnjih dveh odsekih. Kljub nič odlični vasi smo tu pili zelo dobro vino, ki je nemalo dvignilo našega hirajočega duha. Kolesa na kočijah so precej pretrpela, tako da smo jih tu morali dati namastiti, kar nas je stalo deset grošev (grosse) ali pol florina. Za naša dva angleška služabnika smo vzeli kočijo v Razdrtem in še eno tukaj. Takoj, ko je bilo to storjeno, smo nadaljevali pot.

Ničesar zanimivega nismo našli med Planino in Vrhlike, naslednjim mestom, kjer so nas oskrbeli s konji in kočijo za naše služabnike. Kranjsko in nemško ime za Vernich je Franicz (to je Borovnica op. p.). Mesto leži ob reki Ljubljani, nedaleč od njenega izvira. Vernich, italijansko ime za Franicz, potrjuje, kar smo že prej ugotovili v zvezi s kranjskim sestavljenim soglasnikom cz. Vrhlike je majhno mesto ali vas, po ničemer znamenito, kolikor smo mi utegnili ugotoviti. Stoji pa ob poštni cesti. Tukaj smo se zadržali približno pol ure. Ko so nam spet namastili kolesa, smo nadaljevali pot proti Ljubljani (Laubach ali Lubiana). Plačali smo našim slugam kočijaže na dveh prejšnjih postajah, 20 krajcarjev (creutzers ali karantani) na vsaki postaji.

Cesta od Vrhlike do Ljubljane je izjemno slaba. Tako se mnogi potniki odločijo, da omenjeno pot opravijo po vodi, kar zlahka storijo po Mali in Veliki Ljubljani. Odsek od Vrhlike do Ljubljane je vsaj tri nemške milje dolg. V Ljubljano smo prispeli uro pred sončnim zahodom. Gospodar Črnega konja, kjer smo se nastanili, je bil zelo

uslužen in prijeten. Iz povedanega bodo naši bralci zlahka ugotovili število postaj med Gorico in Ljubljano, ki so:

Od Gorice do Črnič, en odsek, tri nemške milje.

Iz Črnič do Vipave, en odsek.

Iz Vipave do Razdrtega, en odsek.

Iz Razdrtega do Planine, en odsek.

Iz Planine do Vrhlike, en dolg odsek.

Iz Vrhlike do Ljubljane, tri nemške milje.

Ljubljano, prestolnico Kranjske, latinsko *Laba-cum*, domačini imenujejo Lublana, Nemci Laybach in Laubach in Italijani Lubiana. Mesto leži ob reki istega imena, na 46 st. 10. min. zemljepisne širine in 38 st. 40 min. zemljepisne dolžine približno 27 nemških milj južno od Gradca, glavnega mesta Štajerske. Obkroženo je z zidom, ki ima šest vrat. Reka Ljubljana, ki teče skozenj, ga deli na dva dela. Reka tu teče tako počasi, da je gibanje komaj razločiti, dokler malo nižje ne pride do pobočja, po katerem z veliko hitrostjo teče v Savo. Kaže, da je to Nauportus, o katerem pišeta Plinij in Strabo. Po nemških piscih zavzema Ljubljana isto ozemlje kot ga je antična Emona; čeprav se ne more reči, da je bila mesto pred letom 1416. Takrat so prebivalci okrog mesta postavili zid, ki ga je kasneje, leta 1475, utrdil in izboljšal cesar Friderik IV. z namenom obvarovati mesto pred Turki. Zid je bil nato razdejan. Mesto je bilo brez zidu od leta 1520 do leta 1553, ko so prebivalci postavili novega, precej močnejšega, in mu dodali branike, jarke, ki še obstojajo, kar je dalo mestu videz prave utrdbе. Večinski del stroškov za to nujno delo je pokrila cesar Ferdinand I. K mestu sodi tudi velik vojvodski grad, ali palača, na vrhu hriba. Vzpetina je obrasla z gozdom, ki je vedno zelen. Ta utrdba je precej močna, dodatno zavarovana še z enojnim, trdnim zidom proti vzhodu, in na nekaterih mestih s trojnim, ki danes deluje zelo antično. Da je antična Emona res stala na mestu današnje Ljubljane ali vsaj zelo blizu, se da razbrati z mnogih kamnov, izkopanih v Ljubljani, na katerih so latinski napisi. Če gornjo trditev upoštevamo, se Ljubljana lahko kosa z večino evropskih mest, kar se antike tiče; ker, sklicujoč se na Zosimosa in Sozomena, so Emono zgradili Argonavti ob povratku z njihove azijske odprave. Če je tako, je Ljubljana potemtakem vsaj 400 let starejša od Rima.

Kar se tiče tukajšnjih cerkva: če štejemo še tiste v predmestjih, jih je trinajst. 1. Katedrala sv. Miklavža, za katero velja, da so jo, veliko pred letom 1386, sezidali mornarji in ribiči, kar je verjetno. Tistega leta je pogorela in bila nato ponovno sezidana in olepšana z mnogimi oltarji. 2. Cerkev Blagoslovljene Device Marije, priključena k hiši nemškega križarskega reda, zgrajena v obliki križa,

in predvidoma stoječa na ruševinah zidov antične Emone. 3. Minoritska cerkev, imenovana cerkev veličastnega vnebovzetja Blagoslovljene device. Temelji za to cerkev so bili prvič postavljeni leta 1403, na ruševinah cerkve iz leta 1073. 4. Jezuitska cerkev, ustanovljena leta 1596, za katero je velik delež prispeval baron Valvasor. Pred cerkvijo je prelep velik prostor, z jezuitskim kolegijem na eni in gimnazijo na drugi strani, kjer poučujejo razna plemenita znanja, na primer moralno teologijo. Učenci so razdeljeni po sedmih šolah. Ta gimnazija ima zelo velik avditorij z odrom; vse so podarili kranjski deželni stanovi. Bilo nam je rečeno, da so šole vedno polne učencev ter da jezuiti skrbijo za njihovo izobrazbo. Nasproti jezuitski cerkvi je ogromen bronast kip Brezmadežne device, ki stoji na marmornem podstavku, katerega štirje vogali so okrašeni s kipi Jožefa, sv. Leopolda, sv. Ignacija in sv. Franciška Ksaverija. 5. Cerkev sv. Jakoba, ki je velika, toda ne zelo stara. 6. Majhna cerkev sv. Elizabete, ki je tik bolnišnice, ki mora biti zelo stara; leta 1386 jo je uničil ogenj. 7. Cerkev sv. Fridolina, kakor navadni ljudje imenujejo cerkev sv. Lavrencija. Na dan tega svetnika vsako leto zelo svečano praznujejo njeno posvetitev. 8. Cerkev sv. Florjana, zgrajena z dobredelnimi prispevki pobožnih ljudi, od leta 1660, ko je velik del mesta pogorel. 9. Kapela sv. Jurija, ki je v gradu, kateremu tudi pripada. 10. Avguštinska cerkev in samostan v predmestju, posvečena v letu 1669. 11. Cerkev sv. Jožefa, skupaj s samostanom bosonogih avguštincev, ki jo je leta 1657 zgradil princ Eggenburški. Cerkev in kapucinski samostan je ustanovil Ferdinand II., ko je bil avstrijski nadvojvoda. Ob ustanovitvi te cerkve in samostana, leta 1607, je Tomaž Hren, ljubljanski škof, položil temeljni kamen. Zgradba je bila končana naslednje poletje, in posvečena z velikim obredom, ki se ga je udeležilo 20.000 ljudi pod 500 prapori, z vseh koncev Kranjske, Štajerske in Koroške. 12. Nunska cerkev blizu cerkve sv. Jožefa (št. 12 v orig. manjka) 13. Cerkev sv. Petra, ena najstarejših v tem mestu, in zelo velika. Obstojata seznam vseh pastorjev te cerkve, od leta 1385 do zdajšnjega časa. Prav je, da omenimo, da je v Ljubljani ženski samostan, ki pripada devicam svete Klare, ki ga je ustanovil Michael Hiller leta 1648.

Prav tako ima Ljubljana še druge elegantne zgradbe, ki si zaslužijo pozornost vsakega radovednega popotnika. Najzanimivejše so: 1. *Domus Provincialis, Comitum* ali deželna hiša, kjer se sestajajo deželne oblasti in sestankujejo. Oblasti sestojijo iz štirih redov: prvi ali cerkveni, ki ga predstavljajo škofi Ljubljane, Freisingena, Brixena, Pične in Trsta, predstojniki verskih hiš in kanoniki stolne cerkve; v drugem so principi, grofje in baroni; v tretjem vitezi, ali, kot jih nekateri nemški pisci

imenujejo, deželani; v četrtem pa so sodniki vojvodskih mest. 2. Mestna hiša, zgrajena leta 1484, na mestu druge, ki je stala na stari tržnici okrog leta 1297. 3. Tri veličastne orožarne, prvi dve pripadajo cesarju in provinci in stojita na vzpetini pod gradom, ločeni od ostalih zgradb. Tretja, ki pripada meščanom, je v mestu. 4. Hiše mnogih kranjskih plemiških družin, ki tu živijo, in so zgrajene z veliko okusa. Prav tako je tu tiskarna, od koder je šlo v svet veliko dobrih in učenih tekstov. Leta 1461 je cesar Friderik IV. določil Ljubljano za škofijsko mesto, in postavil Sigismunda Lamberškega za prvega škofa ter imenoval, v njegovo pomoč in da bi povzdignil njegovo dostojanstvo, še prošta, dekana in deset kanonikov. Naslednje leto je papež Pij II. razglasil to škofijo, ki so jo sestavljali okoliši, ki so pred tem pripadali Salzburgu in Ogleju, za neodvisno od patriarhove in nadškofovske zakonodaje. Od ustanovitve te škofije do tega stoletja je imela Ljubljana trinajst škofov princev svetega Rimskega cesarstva.

Iz Ljubljane je izšlo mnogo učenih mož, med njimi tudi Janez Ludvik Schönleben, apostolski protonotar, ki je leta 1681 objavil bistroumen esej z naslovom *Carniola Antiqua et Nova* o zgodovini Kranjske, civilni in cerkveni; Janez Vajkard Valvasor, ki je leta 1689 izdal imenitno knjigo z naslovom *Slava vojvodine Kranjske*, in je bila veliko boljša od prejšnje. Obe deli sta bili natisnjeni v Ljubljani in sta mestu v čast. Kot že zgoraj omenjeno, je bilo v Ljubljani in okolici najdenih veliko latinskih napisov. Nekatere od njih je opisal Laziuz, veliko pa Schönleben, ki Laziusa pogosto graja in popravlja njegove napake. Jezik, ki se tu govori, je kranjščina, ki je slovanski dialekt, čeprav so Nemci in Italijani tu zelo dobro razumljeni. Ni čudno, če je kranjski sestavljeni soglasnik "cz" res madžarkega izvora, kajti Avari in Huni, predniki Madžarov, so to deželo nekoč imeli v posesti. Vino tukaj je dobro in se natančno ujema z Valvasorjevimi opisom kranjskega vina.

Naš gospodar tukaj je bil dobrovoljna in prijetna oseba, razumen in razumevajoč mož. Tekoče je govoril italijansko, latinsko še kar dobro. V teh jezikih so se gospodje, ki so tole poročilo zapisali, z njim pogovarjali in mu postavili veliko vprašanj v zvezi z vojvodino Kranjsko. Na vsa vprašanja je dal zelo zadovoljive odgovore, ki so, med drugim, vsebovali tele podatke:

Kranjska, ki ji domačini pravijo "Krainska des Kela" (Kranjska dežela), je v preteklosti imela različna imena. Ta so bila pogojena z narodi, ki so jo naseljevali in se različno imenovali. Najpomembnejši so bili prvotni prebivalci, Japodi, Tavriski, Panonci, Noričani, Romani, Vandali, Goti, Huni, Avari, Langobardi, Slovani, Franki itn. Podnebje je ugodno, kot se da sklepati iz velikega števila starih

ljudi, ki jih srečaš po vsej deželi. Večina ljudi, ki so skoraj sto let stari, je zdravih in močnih. Kakorkoli, podnebje med posameznimi deli pokrajine se razlikuje do take mere, da so nekje zrele breskve in grozdje, drugje pa šele češnje. Te zadnje se včasih nabirajo okrog dneva sv. Mihaela (29. september). Tudi razdalje med kraji, kjer hkrati dozori breskve, grozdje in češnje, so redko večje kot tri nemške milje; predel pa je pretežno gozdnat. Še en argument v prid zdravnosti podnebja tukaj - kot smo lahko opazili, vsi zgoraj omenjeni zelo stari ljudje ne kažejo več kot 50 ali 60 let. Na Kranjskem je letno tudi več rojstev kot smrti. Kmetje so znani po svoji silni moči, čeprav živijo zelo skromno in varčno. Zemlja je marsikje tako rodovna, da da dva pridelka na leto. Vino pa je dobrega okusa in polno ter čisto kot voda. Najrevnejši Kranjci pijejo žganje iz brinovih jagod, ki jih je tukaj v neverjetnih količinah in so škrlatne barve, kot tiste, ki rastejo v Istri. Nekatere jagode pa so črne kot v večini drugih dežel. Vreme je tukaj pogosto viharo. Poleti doživljajo Kranjci grmenje in bliskanje skoraj vsak dan, in nevihte s točo, ki ju pogosto spremljajo, letno uničijo petino žita in ostalih pridelkov. Takšna uničenja preprosto ljudstvo pripisuje zlobi čarovnic in čarovnikov, ne da bi se vprašali po naravnih vzrokih. Vsi učeni ljudje na Kranjskem visoko cenijo delo barona Valvazorja z naslovom *Slava vojvodine Kranjske*, za katerega trdijo, da je napisano skrajno verodostojno, vestno in natančno. Po Valvazorju je na Kranjskem leta 1689 bilo 21 mest, 39 manjših mest, preko 4000 vasi in 254 gradov. Tu niso vštete zgradbe, ki se v kranjskem jeziku imenujejo tabor in so ostanki utrdb, ki so bile postavljene v hribih, da so varovale deželo pred tujimi zavojevalci. Isti bistroumen gospod nam pove, da je vojvodina razdeljena na pet delov: Gorenjska (Carniola Superior), Dolenjska (Carniola Inferior), Srednja Kranjska (Carniola Media), Notranjska (Carniola Interior) in del Istre (Portio Istrensis), ki ji je priključen. Izvemo še, da ima vsaka pokrajina svojo oblast. Tukaj je veliko toplic, ki jih domačini imenujejo Töplitz. Na hribih so grmade, postavljene iz lesa, s katerimi opozorijo na prihod sovražnika, posebej Turkov, ki so prej vpadali v to pokrajino. Prižiganje ognjev je spremljalo pokanje številnih možnarjev, ki so bili postavljeni pred grmadami z namenom čimbolj učinkovito in čim hitreje alarmirati deželo, sklicati ljudi, da so se ali branili ali pa pred sovražnikom zbežali. Ti kraji so se imenovali Grmade. To območje je zelo gorato in ima kot tako več možnosti za pravočasno obveščanje domačinov o približevanju sovražnika. Glavna vera tukaj je rimokatoliška, Uskoki pa opravljajo svoje obrede in slovesnosti po grški cerkvi. Uskoški možje visoko cenijo odlaganje konzumiranja zakonskega

stanu za štiri do pet let. Kar pogosto storijo. Nekateri od njih dosežejo izjemno visoko starost. Valvasor omenja moža, ki je umrl malo pred letom 1689, 124 let star. Bil pa je precej mlajši od Turka, ki je umrl na gradu Perušič okrog leta 1684 in je dopolnil 190 let. Uskok pomeni v slovanskem jeziku ubežnika, dezerterja. To so ljudje, ki so pred približno dvesto leti na Kranjsko pribežali iz Turčije. Kranjska je dežela mnogih rek, glavna je Sava. V teh rekah je obilje rib vseh vrst, predvsem ščuk, in rečnih rakovic. Ščuke tehtajo po 20, 30 in celo 40 funtov, rakovice pa so tudi po 15 ali 16 palcev dolge. V rekah je tudi riba, klen, tako zelo majhna, da jih naenkrat lahko poješ 20 ali 30, in postrvi škrlatne barve, pogosto 25 funtov težke. Gozdovi v tej provinci so veliki in številni in dajejo zatočišče živalim vseh vrst. Tu bomo omenili samo dve ali tri vrste. Nekateri gadje tukaj so debeli kot roka krepkega moškega, vendar ne daljši od treh pedi. V teh gozdovih je pod velikimi kamni najti škorpionje, posebej v Karnijskih Alpah, v tako velikem številu, da jih od tam izvažajo v druge dežele v velikih količinah. Robidovje je pogosto pokrito z majhnim svetlim črvom, približno palec in pol dolgim in kot gosje pero debelim, ki v temi oddaja svetlobo iz celega telesa, ne le iz posameznih delov kot je to običajno pri kresnicah. V tukajšnjih, predvsem bukovih, gozdovih živi žival, čudna za te kraje, ki jo Nemci imenujejo Pilich ali Bilch, Kranjci pa polh, pepelnate barve in podobna veverici. Vso zimsko sezono preživi pod zemljo in takrat se, razen da liže nek kamen, ne prehranjuje z ničemer. Toda poleti zna iz ene luknje priti tudi tisoče teh živali. Preprosto ljudstvo misli, da jih v takem številu ven prižene hudič, ki v ta namen uporabi glas biča ali piščali, največkrat ob sobotah ali drugih praznikih zvečer. Rečeno je, da jim ta peklenski čuvar napravi, ko se prvič pojavijo, vrez v eno od ušes, da jih označi. Kakor že je, zanesljivo se na vsakem tem bitju vidi vrez, po tem ko je že nekaj časa zunaj. Vsi mladiči, četudi že dorasli, še v luknjah, takih znakov nimajo. Večina Kranjcev jih uporablja za hrano. Maščoba, ki je imajo te živali v obilju, je, če je pravilno začinjena s soljo, prava delikatesa. Veliko ljudi pa se jih niti ne dotakne, zaradi prej omenjenega mišljenja. Njihove kože ali kožuhe uporabijo za podlogo v oblačilih, ki jih nosijo v mrzlem vremenu. Krzno preparirajo s pripravkom iz krede ali apna na tak način, da je potem le-to polno črnih pik in izjemno lepega izgleda. Ogromne količine tega krzna prodajo Dalmatincem, Turkom, Hrvatom in sosednjim Nemcem. Za medvede, jelene in divje svinje pravijo, da so v gozdovih Kranjske večji kot v ostalih delih Evrope. Orli, ki jih je tu precej, pa da so tako veliki, da lahko v svojih krempljih nesejo odraslo ovco. Tu je tudi veliko golobov, ki se

v zimskem času skrivajo v hribih, zgodaj spomladi pa v tisočih priletijo s hribov in se razpršijo po vsej deželi. Veliko kamnov, ki jih prirodoslovci imenujejo klopotni kamni ali klopotci, najdemo v štirih kranjskih okoliših, v različnih velikostih. Najmanjši tehta približno osmino unče, največji pa deset unč. Marsikje je videti znatne količine okamenelih školjk - ostrig in drugih. Valvasor poroča, da je v tej regiji najti 13 vrst marmorja, različnih barv, nekateri med njimi so lepo pisani. Domačini pa pravijo, da je ta številka večja. Veliko zgoraj omenjenih klopotcev dovršeno spominja na gadov jezik, nekateri pa, posebej največji, so cenjeni kot velike posebnosti. Za rudnike železa tukaj je dovolj, če jih samo omenimo, med njimi tudi tiste živega srebra; najbolj znan je v Idriji, ki so ga opisali dr. Pope, dr. Brown in baron Valvasor, in ki je bilo prvič najdeno leta 1497. Za opis slavnega Cerkniškega jezera, bomo naše radovedne bralce prosili, da se zatečejo k M. Schönleburnu in baronu Valvasorju. Medtem pa - podzemni izviri in reke v okolici, skupaj z viharnim in muhastim vremenom, nam bodo omogočili zadovoljivo poročati o sijajnem fenomenu tega jezera. Znano je, da jezero včasih izgine in se spet pojavi večkrat v letu. Drugič spet, toda redko, pa ostane leto, dve, tri, štiri ali celo pet let, ko na primer leta 1655. Mesto, po katerem ima jezero ime, je približno šest nemških milj oddaljeno od Ljubljane. Štirikrat ga oplenili Turki, med letoma 1522 in 1560.

Moramo pripomniti, da je naš hišni lastnik upošteval, kar je baron Valvasor napisal o vampirjih, ki naj bi pustošili po nekaterih delih pokrajine. Vampirji naj bi bili trupla umrlih oseb, navdihnjena od zlobnih duhov, ki ponoči vstajajo iz grobov in pijejo kri živim ljudem in jih tako pokončajo. Takšno pojmovanje bodo mnogi v Angliji imeli za izmišljeno in pretirano, toda to ni le mišljenje barona Valvasorja in mnogih kranjskih odličnikov. Kot smo bili obveščeni, so o tem pisali tudi ugledni avtorji. M. Jo. Henr. Zopfius, direktor essenske gimnazije, izjemno učen mož, je objavil razpravo o vampirjih, ki je skrajno učena in natančna in od koder si bomo dovolili prepisati sledeči odstavek. "Vampirji, ki ponoči prihajajo iz grobov, napadajo ljudi, ki spijo v svojih posteljah, jim izsesajo vso kri in jih tako uničijo. Napadajo moške, ženske, otroke, nikomur ne prizanesejo. Ljudje, ki so jih napadli vampirji, imajo oteženo dihanje in moteno zavest, in kmalu po napadu izdihnejo. Nekateri, ki so jih, tik pred smrtjo, vprašali, kaj je z njimi narobe, so svoje muke opisali kot podobne nekaterim nedavno umrlih ali njihovih prikazni. Po opisih, ki so jih dale bolne osebe, so potem izkopavali trupla, ki so bila nabuhla in po nosnicah, licih, prsih, ustih in drugje, polna krvi, obrazi sveži in pordeli, nohti in lasje pa

dolgi. Čeprav so bili mrtvi dlje kot drugi, ki so tudi že dodobra razpadli, se na teh ni videlo nobenega znaka razkranjanja. Tisti, ki jih uničijo vampirji, po svoji smrti prav tako postanejo vampirji. Da bi preprečili širjenje tega zla, je treba tako truplo prebosti s kolom. Ko se to napravi, kri teče kot da bi bila oseba še živa. Včasih izkopano truplo zažgejo; po tem vse motnje prenehajo. Madžari imenujejo te prikazni pamgri, Srbi pa vampirji. Toda izvor imena ni znan." Vid. Dissert. De Vampyris Serviensibus quam Suprem. Numin. Auspic. Praesid. M. Joan. Henr. Zopfio Gymnas. Asind. Direct. publicē defend. &c. Christ. Frid. Van Dalen Emmericens. &c. p. 6, 7. Duisburgi ad Rhenum, Typis Johannis Sas, Academiae Typographi, Anno MDCCXXXIII.

Poročajo, da so take prikazni vnesle nemir tudi v mnoga okrožja Srbije in v območje Temišvar leta 1725, sedem ali osem let kasneje pa v Paračin blizu Morave. Iz leta 1725 imamo poročilo o nekaterih njihovih podvigih v drugih predelih Srbije. V tisku so zabeležene tragedije v Temišvaru v letu 1738. Oče Gabriel Rzaczynski v svoji prirodoslovni zgodovini kraljevine Poljske in velike vojvodine Litve, objavljene pri Sandomirju leta 1721, potrjuje, da v Rusiji, na Poljskem in vojvodini Litvi, trupla, oživiljena od zlih duhov, včasih ponoči vstopijo v hiše in napadajo moške, ženske in otroke in jih dušijo. O krutih dejstvih imajo njegovi sodržavljanji veliko avtentičnih poročil. Poljaki pravijo moškemu telesu krlaterga ali purnatega videza upier, ženskemu pa upierzyca. Zdi se, da ime izhaja iz presenetljive svetlosti in spretnosti teh utelešenih demonov. Če nas spomin ne vara, najdemo še eno poročilo o njih, prav tako s Poljske, v nekaterih časopisih iz leta 1693, ki se popolnoma sklada s tistim, kar nam je o srbskih vampirjih napisal M. Zopfius. Skratka, tako pojmovanje o teh nadležnih bitjih je že davno prevladalo v večini Madžarske, Srbije, Kranjske, Poljske in drugih, kot nam dokazujejo številni avtorji skupaj s prej omenjenim M. Zopfiusom. Dovolimo si dodati, da kaže, da so tudi antični Grki bili trdno prepričani, da so včasih zli duhovi obudili mrtve, kar lahko razberemo iz odlomka v Phlegonu. Niti ni tako prepričanje, čeprav se iz njega mnogi norčujejo, čisto brez osnove, kajti Najvišji *more* napraviti zlobne duhove za svoje kaznovalno orodje, prav tako kot kuge, vojne, lakoto in drugo, in da je *dejansko tako že napravil*, je dovolj očitno iz Biblije, če prezremo vse, kar so na to temo rekli nekateri ugledni posvetni avtorji.

Preden zapustimo Ljubljano, je prav, da povelimo, da so ljudje, čeprav večina tukaj govori kranjski ali slovanski jezik, in da imajo nekaj samosvojih običajev, v bistvu čisto podobni ostalim Nemcem. Vsi ugledni in dobro stoječi ljudje tekoče

govorijo nemško. - Ljubljano je leta 1269 zavzel Otokar, češki kralj. V letih 1472 in 1484 so jo neuspešno napadali Turki. Tudi Albertu, nadvojvodi Avstrijskem, je leta 1441 tak namen spodletel. Ulice niso široke, tudi hiše niso veličastne. Toda, če vzamemo v obzir vse, je Ljubljana lepo mesto. Tukaj ležimo, prvič v življenju, med dvema purnatima odejama, kar je piscu tega poročila povzročilo tako silovito potenje, da je v noči komaj kaj počival in bil zjutraj skrajno izčrpan. Mnogi Nemci imajo radi take vrste nastanitev, večini gospodov drugih narodnosti pa ni všeč.

Potovanje od Ljubljane do Gradca, prestolnice vojvodine Štajerske

Poštni konji, ki smo jih vzeli v Ljubljani, so nas pripeljali do vasi Podpeč, domačini pravijo Puotpoiz, Nemci pa Podbetsch. Kaže, da je to Mercatorjeva Popetsch. Če je tako, jo je avtor umestil preblizu Save. Približno nemško miljo od Ljubljane smo, pri Poratorju, prečkali Savo po velikem lesenem mostu. Porator je tako nepomemben kraj, da ga ni najti na nobenem zemljevidu Kranjske. Približno pol nemške milje od Poratorja smo prečkali še reko Bistrice, ki izvira v bližnjih gorah, ki, kot kaže, ločujejo Kranjsko in Koroško. Menimo, da so to tiste gore, ki jih baron Valvasor imenuje Bistriški snežniki in ki so, po Valvasorju, najvišje na Kranjskem. Za nekatere od njih trdi, da so 10.274 geometrijskih čevljev (geometrical feet) visoke. Že od antike najbolj znane gore na Kranjskem so Karavanke, Karnijske Alpe, Cetius, Ocra, Albius, Phlygadius, Alpe in Picias, katerih lege je Valvasor natančno določil. Posebej Cetius je, sklicujoč se na Valvasorja, dolga gorska veriga, ki sega od Ljubljane do Dunaja. Razdalja med tema dvema mestoma, katere del je tudi gora Kalenberg, je približno 50 nemških milj. Pokrajina med Ljubljano in Podpečjo je bila dovolj prijetna, v nekaterih predelih polna različnih vrst rož, ki so naznanjale pomlad. Morda ne bo neprimerno ob tej priliki omeniti, da je na Kranjskem najti ogromno vrst rož, vsaj 35 vrst vetrnic, 18 ali 20 vrst ranunkul in več kot 70 vrst hijacint. Za prečkanje Save in Bistrice smo plačali približno pol florinta. Podpeč je skoraj dve in pol nemški milji od Ljubljane, in nemarkanten kraj. Tu smo ostali eno uro, namastili kolesa na kočijah, zamenjali konje in se odpravili proti Šentožbaltu, naslednji poštni postaji.

V tem mestu nismo videli nič nenavadnega in izrednega. Po hribu, ki je visok in strm, so nas do Šentožbaltu potegnili voli. To nas je stalo 15 grošev in nas tudi precej utrudilo. Cesarjevi kočijaži imajo tukaj, tako kot v ostalih dednih deželah avstrijskega cesarstva, preko ramen vrvi, na katerih

imajo privezane rumeno-črne rogove. V tej deželi so moški izjemno močni in prijazni. Ne samo kočijaži, ampak skoraj vsi moški nižjega stanu nosijo krznene kape, tako kot Hrvati in Slovenci, pa še Madžari, Rusi in Poljaki. Tudi nekaj revnejših Kranjic nosi take kape. Šentožbalt je skromen, nepomemben kraj, in stoji na meji celjskega okraja. Po enournem postanku smo se, s svežimi konji, odpravili proti Vranskemu.

Nedaleč od Vranskega smo videli obelisk ali steber na levi strani ceste z latinskima napisoma. Rečeno nam je bilo, da je steber služil kot mejnik med Kranjsko in Štajersko. Ker so bili napisi dolgi, jih nismo prepisali. Toda, kot se je iz začetka napisa dalo razbrati, je bil steber postavljen z namenom, da potnikom sporoči, kdaj in kdo je te ceste popraviljal in jih držal v tako dobrem stanju, kot jih potniki najdejo. Jo. Casp. grof Cobentzel, guverner Kranjske, je začel to pomembno delo. Končal ga je grof Wolfgang Weichard Gallenberg, naslednji guverner. Še veliko pomembnih uslužbencev Kranjske je prav tako omenjenih v tem napisu, npr. grof Orpheus Strasoldo, imenovan *Prætor et Locum tenens*, Franc Anton grof Auerperg maršal, Ernest Ferdinand grof Saurau, imenovan *Dep. Præs. Geor. Xav. De Marotti*, pičenski škof, in drugi. Ker nismo prebrali celotnega napisa, več o njem ne moremo povedati. Toda mnenja smo, da je bil ta steber ali obelisk, postavljen leta 1728, ko je cesar Karel VI. obiskal Gradec, Ljubljano, Gorico, Reko in Trst. Za to priliko so ceste uredili in izboljšali kot nikoli do takrat, predvsem na stroške Orientalne družbe z Dunaja.

Vransko leži ob reki Savinji (Soano, Saan ali Saana), dve kratki nemški milji od Šentožbalta. Spada v okraj Celje, ki ga nekateri prištevajo k Štajerski. Na Vranskem je nekaka mitnica. Za prehod skozenjo, z našimi tremi kočijami in dvema konjema, smo plačali tri groše. Po kratkem postanku smo se odpravili proti Celju (ali Cila, kot ga imenujejo Italijani).

Odsek od Vranskega do Celja je zelo dolg, vsaj tri nemške milje. Med tema dvema krajema je vas, imenovana Žalec, kjer je tudi most čez reko Savinjo. Pokrajina med Vranskim in Celjem je prelepa ravnina, in cesta tukaj je dobra. Preden zapustimo Celje, bomo našim bralcem opisali kratko zgodovino tega mesta, čeravno zdaj ne daje imenitnega videza, je pa bilo v antiki znamenito.

Celje - Cilley ali Cilly, Plinijeva Celeia in Ptolomejeva Celia, je zelo starodavno mesto. Stoji nedaleč od sotočja Savinje in Save. Plinij in Ptolomej sta mesto postavila v Noricum. Stoji blizu meje s Slavonjo. V nekaterih antičnih zapisih, ki jih je objavil Velsesus, je zapisano kot Celeia Claudia, verjetno zaradi Klavdija, naslednika Kaligule. V drugih zapisih pa isti avtor mesto imenuje *Muni-*

cipium. V enem zapisov Panviniusa ima mesto ime Colonia. Mesto je znano zaradi rojstva in mučeništva Sv. Maksimilijana v letu 284, sklicujoč se na Schönlebna, ali pa leta 288 po Megiserju. Kjer je pokopan, malce iz mesta, stoji zdaj cerkev Sv. Maksimilijana. Celje je bilo prej škofijsko mesto, trenutno pa je le župnija in arhidiahonat, podrejena oglejskemu patriarhu. Mesto so uničili Bavarci, leta 850 pa ga je obnovil neki Bruno ali Brino, ki je bil izgnan iz Moravske. Od Ludvika, vojvode Bavarskega, je dobil velik predel ozemlja med rekama Savo in Savinjo. To ozemlje so potem počastili z imenom Celjski okraj, sklicujoč se na Megiserja. Ta piše, da je še en Ludvik Bavarski leta 1339 imenoval Friderika Žovneškega za grofa Celjskega. Isti avtor nam našteje vrsto grofov Celjskih, od zgoraj omenjenega Friderika Žovneškega do Ulrika, ki je leta 1457 še živel. Omenjeni Ulrik je, po Megiserju, ker je nespravljivo sovražil Ladislava in Matijo Korvina, sinova slavnega Ivana Hunjadija, ki je umrl leta 1456, napisal pismo svojemu tastu Juriju, despotu Srbije, v katerem mu obljublja, da bo, ko bosta s kraljem Ladislavom prišla v Beograd, imel pokazati dve krogli za igro, misleč s tem dve glavi bratov Korvin. Pismo je prestregel služabnik kralja Ladislava in ga kralju izročil v cerkvi na dan sv. Martina. Kralj je nemudoma poklical Ulrika, ki je bil takrat na njegovem dvoru, k sebi in ga obdolžil izdaje. To je spodbudilo Ulrika, potegnil je meč in ranil kralja v glavo in v roko. Ta je prav tako potegnil meč in spopadla sta se. Na prizorišče je prišel še madžarski stražar in Ulrik je bil ubit, čeprav se je hrabro branil. Ko je za Ulrikovo smrt zvedel vladar cesar Friderik IV., se je polastil Celja, ki mu je pripadlo že prej s paktom ali konvencijo z grofi tega imena, in ga priključil Štajerski. V tem mestu, ki ta čas nima več kot 80 ali 100 hiš in 600 prebivalcev, je lep minoritski samostan, v njegovi cerkvi so pokopani grofje Celjski. Nedaleč iz mesta stoji grad, navadno imenovan Stari grad. Tukaj je videti precej antičnih spomenikov. Pri Starem gradu so izkopali precejšnje količine rimskih kovanec, prav tako veliko ostankov človeških teles ogromnih mer. Poročilo o tem kraju bomo zaključili z opazko, da je Turke ob pohodu na Celje leta 1492 zavrnil Jurij Herberstein in jim povzročil velike izgube.

Iz Celja smo se odpravili proti Konjicam, približno štirinajst nemških milj južno od Gradca. V Konjicah je grad in v njem silno nenavaden studenec ali izvir, ki, sklicujoč se na Meraniusa, nikoli ne naraste ali upade. V najhujših zimah je topel, v vročih poletjih pa hladen. Turki so prodrli do Konjic v letu 1473. Konjice ležijo ob vznožju gore, v lepi in rodovitni pokrajini in se zdijo velike kot Celje, od katerega so oddaljene najmanj tri nem-

ške milje. Tukaj smo ostali preko noči. Zrak se nam je zdel izredno oster. Kraj ima dve cerkvi in še kar lep trg na sredi. Konjice so, prav tako kot Celje, zelo čisto mesto, in ležijo v lepi ravnini. Tukaj smo imeli zelo dobro oskrbo, zjutraj, preden smo odšli, pa so nam izročili precej dolg račun. Nastanitev, na kakršno smo naleteli v Konjicah, je bila povprečna.

Odsek med Konjicami in Bistrico je kratek in cesta dobra. Nemci so Bistrico poimenovali Slovenska Bistrica (Windisch Feistritz ali Windisch Veistritz) z namenom razločiti jo od še enega kraja istega imena na Kranjskem. Leži pa ob reki z istim imenom. Ta reka izvira blizu vasi Fram, približno nemško miljo skoraj zahodno od Bistrice, in se izliva v Dravo, malce vzhodno od mostu čez to reko pri Ptujju. Bistrica se lahko smatra za še kar lepo mesto, in sestoji iz ene dolge ulice. Hiše so čiste, cerkev dovolj lepa. Angleški gospodje so se včasih ustavljali v gostilni Medved, zadnje čase pa raje v tisti nasproti, ki je bolj ustrezna. Po približno enournem počitku v Bistrici smo krenili na pot proti Mariboru, kjer smo nameravali obedovati.

Preden smo prispeli v Maribor, ki je skoraj tri nemške milje severovzhodno od Slovenske Bistrice, smo prečkali Dravo po lepem mostu blizu tega mesta. Maribor (Marburg ali Marchburg) je spodnještajersko mesto, leži na severnem bregu Drave in je devet nemških milj južno od Gradca. Mesto ima približno sto hiš in prek 2000 prebivalcev, tako smo zaključili iz opazovanja. Tako hiše kot prebivalci so izjemno čisti in urejeni. Mestu so vladali grofje, dokler si ga ni pridobil Otokar III., markiz Štajerske, od Bernarda grofa Marburškega. Leta 1532 se je mesta polastil turški sultan Sulejman Veličastni. Toda mesto je kmalu zapustil in se s svojo vojsko umaknil v Beograd. Vino je tukaj dobro, kozarci, iz katerih ga pijejo domačini, pa veliki. Iz tega smo zaključili, da so prebivalci Maribora težki pivci. Ta zaključek nam je potrdil njihov običaj, ki se ga mnogi Nemci držijo, in gre kot sledi. Ko družba v gostilni ali krčmi naroči vino, jim ga takoj prinesejo in točaj ali natakarkar vsem v družbi nalije polne čaše. Takoj ko odpijejo, jim dotoči. In tako, dokler vina ne zmanjka. Tudi nam so stregli na ta način, in ko smo natakarkarjali dali vedeti, da si ne želimo tolike postrežbe ter da bi rajši videli, da si nalivamo kakor nam ustreza, je odgovoril, da je v tej deželi običaj tako dotakati in nas prosil da nas sme postreči kot ostale gospode. Tukaj je veliko cerkva, ulice so čiste in dobro tlakovane. Najboljši gostišči v Mariboru sta Razprostrti Orel (Spread Eagle) in Zlati Jelen (Golden Deer).

Med Mariborm in Ernovžem (Ehrenhausen), naslednjim postajnim mestom, je pokrajina precej

gorata. Ta odsek se lahko smatra za dolgega in dolgočasnega, meri pa tri nemške milje. Za vleko v hrib, kamor so nas potegnili voli, smo plačali osem grošev. Ernovž leži ob reki Muri, šest ali sedem nemških milj od madžarske meje. Ni zanimiv kraj. Tu smo se zadržali le kratek čas. Do prihoda v Gradec, kjer smo nameravali to noč prenočiti, sta bila še dva dolga odseka.

Naslednji kraj, kjer so nas oskrbeli s poštnimi konji, se imenuje Wildan, ali kot mu reče večina Štajercev, Wildon. Je dobre tri nemške milje severno od Gradca in stoji na vzpetini, tako kot Ernovž, blizu sotočja rek Kainach in Mure. Vasi med Ernovžem in Wildonom so Gomilica (Gamlitz, Gamblich), Wagner, Seggau blizu sotočja rek Lasnica (Laßnitz), Sulm in Mure, Lipnice (Leibnitz) in Freibüchl. Čez reko Muro je pri Wildanu most. Razen tega o kraju ne vemo nič zanimivega. Predel na zahodnem bregu reke Mure je bil prekrit s prelepim zelenjem in je bil paša za oči.

Od Wildona smo pot nadaljevali proti Gradcu, kamor smo prispeli precej pozno. Razdalja med tema dvema krajema je približno tri nemške milje, čeprav ta odsek ni tako dolg kot prejšnji. Kakor smo mi ugotovili, in kakor si naši bralci lahko izračunajo, si postojanke med Ljubljano in Gradcem sledijo takole:

Od Ljubljane do Podpeči dve nemški milj in pol.

Od Podpeči do Šentožbalta najmanj dve nemški milj.

Od Šentožbalta do Vranskega dve nemški milj.

Od Vranskega do Celja najmanj tri nemške milje.

Od Celja do Konjic najmanj tri nemške milje.

Od Konjic do Slovenske Bistrice dve nemški milj.

Od Slovenske Bistrice do Maribora tri nemške milje.

Od Maribora do Ernovža tri nemške milje.

Od Ernovža do Wildona dobre tri nemške milje.

Od Wildona do Gradca tri nemške milje.

Zahvale

Posebej sem hvaležen gospodu Cliffordu Daviesu, arhivarju Wadham Collegea v Oxfordu, ki mi je dovolil vpogled v zapise, ki jih je napravil v zvezi s Swintonovimi dokumenti, hranjenimi v Bodleian Library. Te beležke so me pripeljale do odločilnega pisma, ki potrjuje Swintona kot avtorja potopisa iz leta 1734, in do njegovega portreta. Gospod Davies se je dogovoril tudi z osebjem Wadham College Library, da sem lahko Swintonov dnevnik z njegovih potovanj v letih 1730-1731 tudi prebral. Bodleian Library Univerze v Oxfordu je

preskrbela fotografije, iz katerih sta pripravljene slike 1 in 2. Arhivar in knjižničarji Royal Society so me oskrbeli z bistvenimi dokumenti in me spodbujali. V British Library so mi dali na vpogled ključne rokopise in mi tudi sicer bili v pomoč pri razreševanju problemov.

Prevedla Cvetka Puncer

ZUSAMMENFASSUNG

Reise durch die slowenischen Länder im Jahre 1734

Im März 1734 machten sich drei Engländer auf die Reise durch die slowenischen Länder. Der vorliegende Abriß ist Teil einer umfassenden Reisebeschreibung, die den Titel *Reise dreier englischen*

Herren von Venedig nach Hamburg ... im Jahre 1734 (The Travels of three English Gentlemen from Venice to Hamburg ... in 1734) trug. Das Werk wurde im Jahre 1745/46 zum ersten Mal auf der Grundlage eines inzwischen leider verloren gegangenen Manuskripts gedruckt. Der bisher anonyme Verfasser der Reisebeschreibung, Mitglied der englischen Royal Society und der Universität Oxford, wird in der vorliegenden Abhandlung identifiziert. Es handelt sich um John Swinton (1703-1777). Reproduziert werden sein Porträt und seine Unterschrift aus dem Jahre 1734.

Der Weg durch das slowenische Gebiet führte die drei Engländer von Gorica nach Vipava, Razdrto, Planina, Ljubljana, Celje und Maribor. Einen besonderen Wert verleihen dem Bericht die Beschreibungen der praktischen Gesichtspunkte der Reise, Verständigungsschwierigkeiten, Auskünfte über jene Sprachen, deren sie sich auf ihrer Reise bedienten (einschließlich des Lateinischen), Beschreibungen von Straßen, Einspannarten, Raststationen, Nahrungsmitteln und Getränken. Beschrieben und aufgezeichnet wurde auch das Schiff, das zwischen Vrhnika und Ljubljana verkehrte.